

УДК 159.923.5:796.011]:373.3(045)
DOI: 10.31499/2307-4906.2.2023.282456

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ ЗМІСТУ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА З УРАХУВАННЯМ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Дмитро Березюк, аспірант, Уманський державний педагогічний університет імені
Павла Тичини.
ORCID: 0000-0002-1928-2226
E-mail: berezyuk_dmytro@ukr.net

*У статті розкрито теоретичні підходи до розробки змісту фізкультурно-освітнього компонента з урахуванням закономірностей розвитку особистісних якостей в учнів початкової школи. Виокремлено специфічні ознаки фізкультурно-освітньої роботи з дітьми. Проаналізовано дослідження щодо питання створення інноваційних педагогічних систем фізкультурної підтримки учнів у фізкультурному освітньому просторі у процесі викладання фізичної культури. Розглянуто педагогічний аспект досліджуваної проблеми. Застосовано дидактичні принципи реалізації соціального замовлення щодо адаптації учнів до різних соціальних ситуацій. Визначено вимоги до учнів початкової школи в аспекті фізкультурної підтримки учнів у фізкультурному освітньому просторі. Виокремлено сутнісні ознаки інтегративного фізкультурного процесу. Виділено групу характеристик інтегративного фізкультурного процесу: передбачуваність і стохастичність, перервність (проникність) і безперервність (непроникність), мінливість і константність якостей її компонентів.
Ключові слова: теоретичні підходи; розробка змісту; фізкультурно-освітній компонент; інтеграція; закономірності; розвиток; особистісні якості; учні початкової школи.*

THEORETICAL APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF THE CONTENT OF THE PHYSICAL AND EDUCATIONAL COMPONENT TAKING INTO ACCOUNT THE REGULATIONS OF THE DEVELOPMENT OF PERSONAL QUALITIES IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Dmytro Bereziuk, PhD student, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.
ORCID: 0000-0002-1928-2226
E-mail: berezyuk_dmytro@ukr.net

The article reveals theoretical approaches to the development of the content of the physical education component, taking into account the regularities of the development of personal qualities in primary school students. Specific features of physical education work with children are singled out its characteristics are based on the categories of nationality (culture, history, art, folklore, traditions of folk pedagogy); in combination with national characteristics; the educational process has a different degree of actualization throughout the entire development of the personality; the content of education

determines the formation of the worldview and basic culture of the individual. Research on the issue of creating innovative pedagogical systems of physical education support for students in the physical education space in the process of teaching physical education has been analyzed. The pedagogical aspect of the investigated problem is considered, which involves: first, its study in the context of modern society, the regional educational situation, identification, analysis and consideration of factors that determine the support and protection of the individual; secondly, highlighting the essence, features, and functions of the physical education space as an environment for social adaptation of students; thirdly, the study of features, methods, conditions of social and pedagogical physical culture of students as the most important direction of pedagogical activity in the physical culture educational space. The didactic principles of the implementation of the social order regarding the adaptation of students to various social situations were applied: the principle of spontaneity of the manifestation of genetically determined personality qualities (in particular, socially significant ones); the principle of direct development of social skills; the principle of the priority of moral development in the formation of full-fledged social skills. The requirements for primary school students in the aspect of physical education support for students in the physical education space have been defined. The essential features of the integrative physical culture process are highlighte. A group of characteristics of the integrative physical culture process is singled out: predictability, interruption (permeability) and continuity (impermeability), variability and constancy of the qualities of its components.

Keywords: *theoretical approaches; content development; physical education component; integration; regularities; development; personal qualities; primary school students.*

Сучасна освітня політика забезпечує можливості створення умов для високої якості освітнього процесу на основі збереження його фундаментальності та відповідності перспективним потребам особистості, суспільства та держави. Нині значення освіти як найважливішого фактора формування нової якості економіки та суспільства збільшується разом із зростанням впливу творчої уяви людей. Сучасна освіта трактується як механізм передачі знань, що безперервно виробляються наукою та культурою, народам, що населяють планету.

Відповідно до стрімких тенденцій світових процесів, що здійснюються в історично короткому інтервалі часу, та інерційним характером набуття новітніх знань наукою система освіти має прийняти динамічну спрямованість із мінімальним запізненням щодо напрацювань науки [1, с. 254].

Проведений аналіз цієї галузі емпіричного досвіду дав можливість розкрити окремі аспекти освітнього фізкультурного компонента. Представлені характеристики означеного феномену в науці враховувалися нами у контексті особистісно-орієнтованої парадигми, тому педагогіку фізкультурної роботи з учнями початкової школи ми розглядаємо як інтегративну галузь сучасного педагогічного знання, що вивчає процес роботи у фізкультурному освітньому просторі.

Фізкультурно-освітня робота з дітьми має ряд специфічних ознак: її характеристики базуються на категоріях національності (культури, історії, мистецтва, фольклору, традицій народної педагогіки); у поєднанні із загальнонаціональними ознаками; освітній процес має різний ступінь актуалізації упродовж усього розвитку особистості; зміст освіти визначає формування світогляду та базової та фізичної культури особистості.

Підтримка особистості у фізкультурній освіті у контексті педагогіки роботи з дітьми здійснюється за допомогою інтеграції педагогічних зусиль на основі принципів особистісно-орієнтованого підходу, врахуванні культурних фактів, фізкультурно-освітнього простору, наступності у педагогічній діяльності за умови, що учень є активним суб'єктом освітнього процесу [2, с. 93].

Останнім часом значно змінилася система освітнього фізкультурного компонента в нашій країні. У фізкультурній освіті зросла варіативність типів навчальних закладів, з'явилася велика кількість авторських шкіл, які пропонують численні програми навчання дітей молодшого віку, що вимагало нових умінь та знань від учителя.

Вся система управління освітнім процесом свідомо чи мимоволі спонукає вчителя фізичної культури ставитися до дитини як до якоїсь одиниці, яка може засвоїти все, якщо докласти зусилля. І педагог, всупереч об'єктивним чинникам, намагається не виявляти турботи про те, щоб дитина відчувала комфорт і почуття радості пізнання, була успішною у процесі залучення її до соціального досвіду (знанням, руховим умінням та навичкам). Часто випадають з поля уваги вчителів фізичної культури такі важливі аспекти, як стан здоров'я учнів, медичні показники, а також психічні та індивідуальні особливості самої дитини.

Як показав аналіз навчально-методичної літератури (І. Прокопенко [3], Т. Хома [6], А. Ціпов'яз [7], А. Цьось [8] та ін.), за короткий термін цілком можливо змінити установки вчителя фізичної культури щодо процесу гуманного навчання дітей. На перші позиції висуваються завдання розвитку інтересу у школярів до пізнання навколишнього світу засобами фізичної культури. Знаходять застосування засоби інтегративного підходу – об'єднання в одному уроці різного матеріалу; проведення занять індивідуально чи невеликими групами, у яких діти збираються з власної ініціативи, за своїми інтересами. Такі заняття зазвичай проводять у формі гри з дітьми молодшого шкільного віку.

Теоретичний аналіз літератури дав можливість І. Прокопенко зазначити, що цю діяльність неможливо засвоїти з урахуванням традиційної системи фізичного виховання. Весь набір особистісних якостей має бути розвинений та сформований у ході спеціально та організованого навчально-педагогічного процесу у дітей початкових класів [3, с. 204].

На особливу увагу заслуговує вивчення проблеми підготовки молодших школярів до формування особистісних якостей на основі відносин, що виникають у освітньому процесі в галузі фізичної культури. А. Цьось наголошує саме на фізкультурно-освітній діяльності та підготовці молодших школярів до неї. Значний внесок у розробку методологічних та теоретичних основ цього питання внесли сучасні вітчизняні учені [8, с. 65]. Дослідження проблеми підготовки молодших школярів до формування фізичної культури базуються на наукових працях педагогів (С. Дудіцька [4], В. Сутула [5], Т. Хома [6] та ін.).

Перераховані вище проблеми неможливо вирішити без підтримки самих учнів. Однак така педагогічна підтримка, на думку Г. Єфремової [1], Л. Добровольської [2], тільки тоді стане нормою освітньої діяльності, коли сам педагог проявить себе людиною, небайдужою до життєвих проблем дитини, зможе не тільки підставити своє плече для опори, а й професійно опанує засобом формування в учня здатності знаходити опору у самому собі.

Отже, сучасна соціально-педагогічна ситуація, розвиток фізкультурного освітнього компонента висувають необхідність теоретичного та методологічного обґрунтування педагогічної фізкультурної підтримки учнів у фізкультурному освітньому просторі у процесі викладання фізичної культури.

Зважаючи на проблематику роботи, нами проведено аналіз низки досліджень щодо питання створення інноваційних педагогічних систем фізкультурної підтримки учнів у фізкультурному освітньому просторі у процесі викладання фізичної культури. Окремі аспекти цієї проблеми розкриваються у роботах низки вітчизняних учених (Г. Єфремова [1], Л. Добровольська [2]). Разом з тим, практично відсутні дослідження, в яких відобразилася б парадигма особистісно-орієнтованого освітнього фізкультурного компонента.

Аналіз педагогічних досліджень демонструє розрізненість теоретичних ідей, відсутність серйозних наукових праць, присвячених природі, змісту та структурі фізкультурного освітнього простору у напрямі фізкультурної освіти учнів. Пов'язано це з тим, що таке дослідження навряд чи було б можливим у рамках традиційної педагогіки та природничої парадигми освітнього процесу. Крім того, вчені не ставили за мету пошук конкретних умов та засобів педагогічного забезпечення фізкультурної підтримки учням у фізкультурному освітньому просторі, тому в їх наукових працях ця проблематика представлена фрагментарно.

У сучасних умовах необхідний особливий підхід до цієї проблеми, що орієнтує дослідників на пошук її вирішення, що забезпечує інтеграцію фізкультурних знань з метою формування фізкультурної культури.

З урахуванням викладеного основою нашого дослідження, є гуманістична парадигма, що передбачає звернення до особистісної сутності учня.

Нами розглянуто педагогічний аспект досліджуваної проблеми, що передбачає: по-перше, вивчення її у контексті сучасного суспільства, регіональної освітньої ситуації, виявлення, аналіз та врахування чинників, що визначають підтримку та захист особистості; по-друге, виділення сутності, ознак, функцій фізкультурного освітнього простору як середовища соціальної адаптації учнів; по-третє, дослідження особливостей, способів, умов соціально-педагогічної фізичної культури учнів як найважливішого напрямку педагогічної діяльності у фізкультурному освітньому просторі.

Теоретичне дослідження показало, що для реалізації соціального замовлення щодо адаптації учнів до різних соціальних ситуацій, найбільш прийнятними дидактичними принципами є: принцип спонтанності прояву генетично детермінованих якостей особистості (зокрема соціально значимих); принцип прямого розвитку соціальних навичок; принцип пріоритету морального розвитку у формуванні повноцінних соціальних навичок.

Принцип спонтанності прояву генетично детермінованих якостей особистості передбачає вільний розвиток учня. Як доводить В. Сутула, освітній процес у традиційній системі фізкультурного компонента учнів нині викликає тривожність, напругу, нерідко стресові реакції [5, с. 44]. Так, за даними Г. Єфремової від 70 до 85% учнів відчувають негативні переживання у процесі навчання, 15–22% спостерігаються невротичні реакції у відповідь на навчальні невдачі [1, с. 303]. Ці чинники формують негативне ставлення до навчальної діяльності і не дозволяють повною мірою адаптувати учнів до діяльності у цій соціальній ситуації. Невдачі у навчальній діяльності учня дослідниця пов'язує із детермінованими якостям особистості. Ці якості практично не враховуються у системі освітнього фізкультурного компонента, зокрема з навчального предмета «Фізична культура».

Принцип прямого розвитку соціальних навичок передбачає, що пряме тренування (формування) різних соціально значущих якостей особистості є можливим і надзвичайно ефективним, і може бути спрямованим на посилення інтелектуальної продуктивності. Інтелектуальна діяльність є основою прояву активності у різних галузях, що сприяють формуванню психічної, соціально-моральної та фізичної сфери учня [6, с. 38].

Принцип пріоритету морального розвитку на формуванні повноцінних соціальних навичок показує, що система моральних взаємин для людей стає невід'ємною складовою сучасного життя учня [3, с. 102]. Моральні навички міцно увійшли до системи трудових та ділових якостей у сучасній соціальній ситуації, оскільки сучасного роботодавця хвилюють такі ділові якості, як чесність, порядність, здатність безкорисливо жертвувати своїми інтересами заради інтересів колективу. Разом з тим, дослідження науковців показують, що рівень освоєності якості моральності знаходиться у молодших школярів на одному з останніх місць. Зіставляючи ці дані, можна зробити висновок, що формувати повноцінні соціальні навички необхідно з урахуванням морального розвитку школярів. Формування соціально значущих якостей особистості з урахуванням морального розвитку буде ефективним лише тому випадку, якщо моральні прагнення учня переважатимуть над можливим впливом аморально доккілля.

Зазначені принципи, виділені у процесі аналізу літературних даних, дозволяють намітити підходи до формування основ змісту навчального предмета «Фізична культура» у ЗЗСО.

Найбільш ефективний (хоч і не найпростіший і найдешевший) шлях – перебудова системи освітнього фізкультурного компонента для забезпечення високого інтелектуального та морального розвитку молодого покоління. Такий підхід потребує перегляду низки важливих положень у системі освітнього фізкультурного компонента. Якщо до цього часу учні опановували навички та вміння в руховій сфері, і це була кінцева мета фізичного виховання, то сьогодні виявляється інший орієнтир. Учні повинні не заучувати готові зразки рухів, а, творчо осмисливши їх, доповнити відповідно до своїх індивідуальних особливостей з метою вирішення рухових завдань (де чільну роль відіграє інтелектуальна діяльність) у різних нестандартних ситуаціях. Також трансформується завдання формування особистості учнів. Якщо до цього часу такий підхід вважався інноваційним у фізичному вихованні школярів, ставився як кінцева мета, то цей етап є проміжним. Основна мета фізичного виховання – через розвиток особистості школяра домагатися формування соціально значущих якостей, навичок та умінь: робота з великими масивами різноспрямованої інформації, тренування фізичної, психічної, інтелектуальної працездатності. Це забезпечує ефективний процес соціалізації учнів, набуття навичок у різних галузях діяльності.

Аналіз опублікованої літератури показав, що в результаті інформаційної революції змінюється парадигма інтелектуальної професійної діяльності: від накопичення знань до інформаційно-діяльнісного підходу (І. Прокопенко [3], В. Сутула [5]). Інформаційно-діяльнісний підхід характеризується вміннями самостійно працювати з великими масивами інформації, постійно оновлювати необхідні відомості, творчо застосовувати інформацію в різних ситуаціях, що часто змінюються, що характерно для сучасного суспільства. Сказане повною мірою належить як до

теоретичних компонентів інформації, до інформації у руховій сфері, що частково реалізується у системі фізичного виховання учнів. Це пов'язано з тим, що навчити руховим діям, які можна використовувати попри всі випадки життя, – практично нездійсненне завдання. Чим міцніше навичка виконання рухової дії, тим складніше її використовувати в нестандартних ситуаціях, що постійно виникають у повсякденному житті. У цій ситуації визнається актуальною орієнтація на формування якостей особистості, які дозволяють учневі нині і в майбутньому вдосконалювати рухову, психічну та моральну сферу своєї особистості. Освоїти весь арсенал рухових дій, який задовольняв би сучасні вимоги, практично неможливо. Є можливість навчити учня отримувати необхідну інформацію (у фізичній, психічній та соціально-моральній сфері) та трансформувати її до необхідного рівня та конкретного використання.

У цьому абсорбують такі вимоги до учнів початкової школи. Учні повинні: самостійно знаходити потрібну інформацію; вміти трансформувати цю інформацію до потрібного рівня; швидко вивчати нову інформацію та вміти її творчо застосовувати при вирішенні проблемних завдань; вміти працювати у групах, бути соціально адаптованими; знаходити вихід зі становища у різних соціальних подіях та приймати належні рішення; володіти культурою діяльності та культурою поведінки при спілкуванні з оточуючими людьми у різних соціальних обставинах.

Ці запити до учня визначають ефективність його майбутньої адаптації у суспільстві та успішній життєдіяльності.

Сучасні тенденції навчально-педагогічного процесу у системі фізичного виховання учнів не відкидають наявний позитивний досвід, лише розширюють його узгоджено з вимогами сучасного суспільства та поглиблюють його можливості.

У зв'язку з цим, мета сучасного освітнього фізкультурного компонента – максимально глибоке досягнення здібностей особистості, які необхідні їй та суспільству; прилучення її до соціально цінної ініціативності; забезпечення ймовірностей результативної самоосвіти за межами інституалізованих освітніх систем.

Змістові аспекти освітнього процесу, що формують здібності учнів відповідно до мети та завдань освіти, показані в навчальному плані, який перевантажений, та про справжню інтеграцію навчальних предметів заявляти важко. Навчальний план має у своєму розпорядженні два види навчальної діяльності – пізнавально-понятійну та інтелектуальну. Включення до навчального плану ціннісно-орієнтаційної діяльності, конструктивно-практичного та комунікативного видів діяльності на сьогоднішній день елементарно нереально в сучасних умовах.

Філософсько-педагогічна теорія життя учня вказує, що учень живе у чотирьох вимірах: біологічному, психологічному, соціально-технологічному та природно-космічному. Розвиток таких уявлень має бути обов'язковим для сучасної педагогіки, метою якої є підтримка особистості у виборі сенсу життя, у здобутті справжньої свободи, здатності прийняти відповідальність за свою долю, свобода приймати рішення у різних ситуаціях [1, с. 97]. Мета освітнього фізкультурного компонента, виражена на основі педагогічного світогляду, що формується, реально визначатиме мету освітнього фізкультурного компонента нової епохи. На даний час відображенням світоглядних змін стала зміна освітніх концепцій.

Традиційна концепція освітнього компонента поступається місцем особистісно-орієнтованій [3, с. 64]. Філософія освітнього компонента, що формується в даний час, пропонує термінологію: парадигма освітнього компонента як уявлення про мету,

завдання, зміст, способи організації, методи і форми освітнього процесу. Дослідники виділяють дві основні парадигми: навчально-дисциплінарну (пізнавальна, предметно-центрована); особистісно-орієнтовану (особистісна, гуманістична).

Навчально-дисциплінарна парадигма базує освітній процес за аналогією з процесом пізнання, що дало ще одну назву – пізнавальна. Освіта будується за принципом науково-дослідного процесу. Особистісні чинники мають значення лише у зв'язку з формуванням пізнавальної мотивації та пізнавальних здібностей [8, с. 75].

Особистісно-орієнтована парадигма творить освітній процес, відштовхуючись від особистості учня, його індивідуальності. У завдання організації освітнього процесу входять прилучення особистості до природовідповідної та культуровідповідної діяльності.

Принципова відмінність парадигм полягає в тому, що вона може бути засобом або метою процесу творення.

Акценти освіти школярів нині дедалі більше віддаляються від предмета навчання й орієнтуються на особистість учня.

Отже, перебудова діяльності ЗЗСО повинна проводитися з урахуванням освітнього фізкультурного компонента та містити: орієнтацію допоміжної освітньої роботи на життєві ситуації дітей; перехід до проектної діяльності; апробацію технологій освітнього фізкультурного компонента з урахуванням різноманітних потреб та можливостей дітей.

Нами виокремлено сутнісні ознаки інтегративного фізкультурного процесу: 1) фізкультурна діяльність будується як взаємодія різноманітних, роз'єднаних раніше елементів; 2) ця діяльність безпосередньо пов'язана з кількісними та якісними перетвореннями взаємодіючих елементів; 3) інтегративний фізкультурний процес має свою логікозмістову основу; 4) педагогічна спрямованість та відносна самостійність інтегративного фізкультурного процесу.

Грунтуючись на наведених фактах, ми виділили групу характеристик інтегративного фізкультурного процесу, які доповнюють та враховують перераховані вище: передбачуваність і стохастичність, перервність (проникність) і безперервність (непроникність), мінливість і константність якостей її компонентів.

Отримані в ході дослідження результати дозволяють: планувати побудову уроків фізичної культури, що мають на меті навчання та розвиток особистості молодшого школяра у фізкультурному освітньому просторі; розробляти нові технології навчання, виховання та розвитку учнів ЗЗСО на основі поданих у дослідженні наукових підходів.

Використання зазначених напрямів у дослідницькій роботі та на практиці дозволить розширити уявлення про систему впливу на особистість дитини у реалізації освітнього компонента навчального предмета «Фізична культура» у початковій школі у поєднанні із традиційними засобами фізичної культури, що є перспективою подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: кол. моногр. / за заг. ред. Г. Л. Єфремової. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 444 с.
2. Інтеграція навчальних предметів в початковій школі як ефективна форма навчання молодших школярів: матеріали інтернет-семінару / уклад. Л. Н. Добровольська, В. О. Чорновіл. Черкаси: Вид-во КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», 2017. 183 с.

3. Педагогічні технології в підготовці вчителів: навч. посіб. / кол. авторів; за ред. І. Ф. Прокопенка. Харків: ХНПУ, 2018. 457 с.
4. Програмування фізкультурно-оздоровчих занять: навч. посіб. / укл.: С. П. Дудіцька. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 218 с.
5. Сутула В. О., Власов Г. В., Булгаков О. І. Сучасні педагогічні технології в системі фізичного виховання школярів. Харків, 2013. 117 с.
6. Хома Т. В. Педагогіка фізичного виховання і спорту: теоретикопрактичний супровід до самостійної роботи студентів: навч. посіб. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2020. 104 с.
7. Ціпов'яз А. Т., Бондаренко В. В. Організація і управління фізичною культурою і спортом: навч. посіб. Кременчук: КПК, 2019. 128 с.
8. Цьось А. В., Балахнічова Г. В., Заремба Л. В. Сучасні технології викладання спортивних дисциплін: навч. посіб. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. 132 с.

REFERENCES

1. Innovatsiini tekhnolohii v suchasnomu osvithomu prostori. H. L. Yefremovoi (Ed.) (2020). Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka [in Ukrainian].
2. Intehratsiia navchalnykh predmetiv v pochatkovii shkoli yak efektyvna forma navchannia molodshykh shkoliariv (2017): materialy internet-seminaru. L. N. Dobrovolska, V. O. Chornovil (Ed.). Cherkasy: Vydavnytstvo KNZ «Cherkaskyi oblasnyi instytut pisladyplomnoi osvity pedahohichnykh pratsivnykiv Cherkaskoi oblasnoi rady» [in Ukrainian].
3. Pedahohichni tekhnolohii v pidhotovtsi vchyteliv (2018). I. F. Prokopenka (Ed.). Kharkiv: KhNPU [in Ukrainian].
4. Prohramuvannia fizkulturno-ozdorovchykh zaniat. S. P. Duditska (2021). Chernivtsi: Chernivets. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha [in Ukrainian].
5. Sutula, V. O., Vlasov, H. V., Bulhakov, O. I. (2013). Suchasni pedahohichni tekhnolohii v systemi fizychnoho vykhovannia shkoliariv. Kharkiv [in Ukrainian].
6. Khoma, T. V. (2020). Pedahohika fizychnoho vykhovannia i sportu: teoretyko-praktychnyi suprovid do samostiinoi roboty studentiv. Uzhhorod: Vydavnytstvo UzhNU «Hoverla» [in Ukrainian].
7. Tsipoviaz, A. T., Bondarenko, V. V. (2019). Orhanizatsiia i upravlinnia fizychnoiu kulturoiu i sportom. Kremenchuk: KPK [in Ukrainian].
8. Tsos, A. V., Balakhnichova, H. V., Zaremba, L. V. (2010). Suchasni tekhnolohii vykladannia sportyvnykh dystsyplin. Lutsk: VNU im. Lesi Ukrainky [in Ukrainian].